

okvirima raspoloživih podataka, ni jedan od analiziranih izvora grešaka i pristranosti ne može do kraja objasniti izrazitu nevalidnost istraživanja IDISA-a". No, po posljednjem upotrijebljenom indikatoru, "indeksu pristranosti", IDIS ne odskaje toliko od ostalih - bolji je od Večernjeg lista, i kada se analiziraju rezultati za cijeli uzorak i rezultati samo za izjašnjene ispitanike. Zapravo istraživanje koje odskaje u svojoj "pristranosti" jest ono Fakulteta političkih znanosti iz Zagreba. Inače, kako nam je objašnjeno na str. 81., indeks pristranosti mjeri odstupanje rezultata istraživanja od "pravih" rezultata populacije izraženo u jedinicama standardne greške uzorka. Pošto je time eliminiran utjecaj veličine uzorka dobivena vrijednost isključivo pokazuje sistematsku grešku ili pristranost istraživanja. Autorica međutim ne analizira kako se može objasniti tolika devijantnost FPN-a kada se upotrijebi ovaj indeks i kako to da IDIS u tom slučaju više toliko ne odskaje. Bilo bi svakako interesantno posvetiti više pažnje tom pitanju pa vidjeti je li primjena tog indeksa govori nešto novo o validnosti poduzetih istraživanja ili značaj samog indeksa ima neke konzekvencije koje nisu do kraja analizirane.

U svakom slučaju, ova nam knjiga pokazuje koliko je primjena socijalne znanosti značajna u društvu koje se demokratizira. Moramo očekivati da će procesi demokratizacije omogućiti procvat empirijskih istraživanja i otvoriti nove horizonte za primjenu socioloških znanja. Nadajmo se da je to prvi korak u procvatu naše empirijske znanosti u novim društvenim uvjetima.

Duško Sekulić

Srdan Vrcan, Dražen Lalić, Zoran Pokrovac, Nenad Bulat, Damir Štrelov:

POHOD NA GLASAČE - Izbori u Hrvatskoj 1990.-1993.

Split: Puls 1995., 338 str.

Za prikaz jedne knjige dobrih godinu i pol nakon njezina objavljivanja mora postojati bar jedan od dva razloga: kvaliteta djela koje se prikazuje ili njegova aktualnost. U slučaju zbornika grupe splitskih autora "Pohod na glasače - Izbori u Hrvatskoj 1990. - 1993." postoje, reći ćemo unaprijed, oba razloga. U ovom kratkom prikazu neće se moći iznijeti dovoljno argumenata za upravo izrečenu tvrdnju, ali se u njezinu opravdanost lako može uvjeriti svaki čitatelj. Činjenica da su u međuvremenu održani još jedni izbori možda je neke rezultate provedenog istraživanja učinila "poviješću", ali to nipošto ne vrijedi za primijenjenu metodologiju prikupljanja i analize podataka.

U najavi, radovi objavljeni u ovom zborniku napisani su u okviru realizacije istraživačkog projekta "Višestranački izbori u Hrvatskoj 1990. - 1993.", koji je godine 1994. ostvarila grupa suradnika, u međuvremenu ukinutoga, Centra za društvena istraživanja Sveučilišta u Splitu, a vodio ga je dr. Srdan Vrcan. U istoj najavi spomenute su i okolnosti zbog kojih su rezultati istraživanja objavljeni s gotovo jednogodišnjim zakašnjenjem.

Već rekosmo, knjiga je zapravo zbornik sastavljen od nekoliko tekstova. Možemo dodati da bi oni mogli biti i posebno objavljeni kao cjeloviti autorski radovi.

"Uvodna razmatranja" S. Vrcana situiraju provedeno istraživanje u teorijski okvir "tranzicologije", ali "u trenutku kad je i sama tranzicologija doživjela značajnu promjenu u dominantnom duhu u svojoj matrici (...) i ta promjena se ponajprije očituje u isparavanju i nestanku prije dominantne euforije s povijesnim optimizmom gotovo bez obala, te u svojevrsnom, naknadnom, otrježnjavanju i sazrijevanju tranzicologije". Nakon provednih

analiza, Vrcan zaključuje da od tri teorijska okvira za interpretaciju tranzicije najviše obećava onaj pristup koji je promatra kao kontradiktorni proces modernizacije, demodernizacije i kontramodernizacije te kao mješavinu procesa tipa *Gemeinschaft* i *Gesellschaft*.

Najopsežniji tekst u zborniku (zajedno s prilogima oko 120 stranica, dakle dobra trećina knjige) minuciozna je analiza Z. Pokrovca s naslovom "Hrvatsko izborno pravo parlamentarnih i predsjedničkih izbora od 14. 2. 1990. do 30. 9. 1993." Svaki "obični birač" (a takvi su zapravo svi, vjerojatno čak i većina pravnik, osim nekolicine specijalista) mora biti impresioniran već samim brojem zakona i drugih propisa kojima je regulirano biračko pravo, a Pokrovčeva kritična analiza tih pravnih pravila (fokusirana u prvom redu na izborno pravo nastalo izbornom reformom 1992.) zasigurno neće pojačati laikovo eventualno uvjerenje da na konačne izborne rezultate ne utječe ništa osim njegova glasa i glasova drugih "običnih građana". Većini čitatelja Pokrovčeva rada (svim laicima u području prava) preporučujemo neka odmah nakon Uvoda (oko 10 stranica) prouče Zaključke (oko 12 stranica). To će im znatno olakšati razumijevanje središnjeg dijela analize.

"Izbori 1990.-1993. između demokracije i tehnologije vladanja" drugi je rad S. Vrcana. U svojoj analizi autor je izabrao pristup "koji izborni sustav promatra ponajprije i ponajviše kao svojevrsno stranačko političko sredstvo koje se svjesno i namjerno bira i primjenjuje u osobite stranačke svrhe, doduše, unutar općih okvira nužne demokratizacije političkoga sustava u cijelosti". Na tom tragu Vrcan u posebnim poglavljima analizira, između ostaloga, "Biračke popise" (upozoravajući na ponekad enormne razlike u broju upisanih birača za dva vremenski bliska izbora), "Izbornu aritmetiku i načelo približno jednake težine stvarnog glasa", "Nevažeće glasove kao politički indikator", "Izbornu apstinenciju kao politički čin", "Izbornu geografiju" itd. Rezultati svih analiza mogu se sažeti u ocjenu da se "dosadašnja izborna praksa u Hrvatskoj, od 1990. do 1993. oslanjala (...) na interpretaciju gotovo neograničenog manda-

ta koji je ograničena izborna većina legalno i legitimno dobila svojom izbornom pobjedom", odnosno da su se "u grubim crtama tranzicijski procesi u Hrvatskoj, promatrani i kroz prizmu izbora i izborne prakse u cijelosti, kretali (...) ponajprije u smjeru kojim se i u Hrvatskoj dogodila i događa na strukturalnoj razini 'autoritarna reforma', koja nastoji, pored ostalog, sustavom klijentelizma uspostaviti svoj nadzor po mogućnosti nad svim najvažnijim akterima gospodarskog života, ali i ne samo gospodarskog, a na političkoj razini iskazuje se kao 'političko bjesnilo', inducirano od strane vladajuće političke elite, a pripitomljavano samo pritiscima izvana".

Prilog D. Lalića naslovljen je kao i čitava knjiga (ili obratno - knjiga prema Lalićevu prilogu), a o njegovu sadržaju (najbolje govori podnaslov: "Analiza sadržaja poruka predizbornih kampanja stranaka u Hrvatskoj 1990., 1992. i 1993. godine". Riječ je o analizi kvantitativnih obilježja instrumenata predizbornih kampanja u dnevnom tisku (slogana, oglasa, intervjua, konferencija za tisak i predizbornih skupova), te o analizama pojmovnika, tema i elemenata strategije predizbornih kampanja, zaokruženih u poglavlju "Predizborne kampanje u Hrvatskoj između utilitarističke propagande i demokratskog dijaloga". U toj analizi sve poruke svake stranke grupirane su u četiri skupine: dijaloško-demokratske, utilitarističko-propagandne, mješovite i neutralne. Na tu se klasifikaciju odnosi i posljednji od 11 Lalićevih zaključaka: "(...) dok su kampanje (od 1990. do 1993., op. I. M.) u cjelini, te osobito kampanje najsnažnijih oporbenih stranaka, išle prema nešto većoj zastupljenosti dijaloško-demokratskih poruka, dotle se Tuđmanova stranka kretala od jednake zastupljenosti tih poruka i onih utilitarističko-propagandnih 1990. godine, do kasnije sve veće prisutnosti potonjih poruka". Na samom kraju svog rada Lalić upozorava da "razvoj procesa demokratizacije i vesternizacije hrvatskog društva nedvojbeno značajno ovisi o tome hoće li sljedeće kampanje, kako vladajuće stranke tako i oporbe, biti više obilježene utilitarističkom propagandom ili tolerantnim i konkretnim demokratskim dijalogom".

Tri preostala rada u zborniku "(Polu)-predsjednički sustav i predsjednički izbori" N. Bulata te "Dimenzije hrvatskog političkog prostora i izborni učinci" i "Neke determinante izbornog ponašanja građana na parlamentarnim izborima 1992. godine", što su ih zajedno napisali N. Bulat i D. Štrelov, nastala su na temelju istraživanja anketnog tipa. Njihovi su rezultati, obrađeni suptilnim statističkim metodama, također veoma zanimljivi.

U svome samostalnom radu N. Bulat je analizirao povezanost između sklonosti birača pojedinim strankama i pojedinim predsjedničkim kandidatima. Pokazalo se da je svaki od pet najuspješnijih predsjedničkih kandidata dobio glasove iz najmanje pet stranaka. Najuvjerljiviju podršku glasača vlastite stranke dobio je izborni pobjednik, dok su ostali izgubili više od petine glasača svojih stranaka.

Bulatova i Štrelovljeva faktorska analiza hrvatskog političkog prostora pokazala je da se on tijekom promatranog razdoblja donekle mijenjao, ne samo prema ukupnom broju glasova za pojedine stranke, nego i prema preferencijama birača za, pojednostavljeno rečeno, njihove "druge", "treće" itd. stranke prema njihovoj prihvaćenosti. Primjerice, istraživanjem nakon izbora 1992. ustanovljen je osjetno veći antagonizam između mišljenja o HDZ-u i HSLS-u nego što je bio prije tih izbora, što autori pripisuju činjenici da su ti izbori pokazali kako je HSLS (bio) jedini opasni takmac HDZ-u. Nakon ukupnih svojih analiza autori zaključuju: "Dok se položaj HDZ-a jasnije ne definira u stranačkome spektru Hrvatske, bit će teško izraditi jasnu i nedvosmislenu sliku političkoga prostora na nekom od standardnih kontinuuma lijevo-desno, liberalno-konzervativno itd., na način na koji se definiraju dimenzije političkoga prostora u modernim liberalnim demokracijama. A to znači i to da, dok se ne uspostavi socio-ekonomska baza političkog pluralizma kao temelja stabilnosti kapitalističkoga poretka, i za Hrvatsku može vrijediti dosjetka Valerie Bunce i Marie Csánadi u raspravi o tranzicijskim procesima u Istočnoj Evropi: 'Politika se liberalizirala, ali se još uvijek nije pluralizirala'."

Iako prilično kratak, zanimljivijim je informacijama veoma bogat i Bulatov i Štrelo-

vljev članak o nekim (sociološkim i socijalno-psihološkim) determinantama izbornog ponašanja građana. Spomenimo samo neke od njihovih "sumirajućih" nalaza. Postupci multidimenzionalnog skaliranja i cluster analize pokazali su da se u percepciji većine birača kao prepoznatljivi i samosvojni politički akteri pojavljuju tri velike stranke - HDZ, HSLS i HSP (kakva je postojala u vrijeme istraživanja, tj. u kolovozu 1992.), dok su preostale stranke grupirane u skupine koje se mogu označiti kao socijaldemokratska i konzervativna. Što se tiče dominantnih političkih koncepata, provedene analize pokazuju da se uglavnom radi o dva profila. Jedan je ukorijenjen u tradicionalnim vrijednostima, u prvom redu u nacionalizmu; on afirmira autoritet vlasti "čvrste ruke" kao garanciju stabilnosti. Češće ga prihvaćaju niži društveni slojevi i neurbani dijelovi stanovništva. Tom političkom profilu najbliže stranke su HDZ i HSP. Drugi tip političkog profila, kojega u prvom redu obilježavaju glasači HSLS-a i donekle socijaldemokratskih stranaka, blizak je onome što se naziva "westernisation parties": usmjeren je prema urbanom, srednjem i višem sloju, s manje predrasuda i okrenutom u većoj mjeri modernim vrijednostima.

U zaključku ovoga isključivo informativnog prikaza možemo samo ponoviti: "Pohod na glasače" veoma je vrijedno djelo kojemu proteklo vrijeme nije oduzelo gotovo ništa od aktualnosti, a vjerujemo da će njegova kvaliteta iz duže vremenske perspektive postati još vldljivija.

Ivan MAGDALENIĆ